Bartın Orman Fakültesi Dergisi | Journal of Bartin Faculty of Forestry
2025, 27(3): 390 – 403 | DOI: 10.24011/barofd.1734709

Trabzon'daki Orman Rekreasyon Alanlarını Kullanan Arap Turistlerin Ekonomik Etkileri

Nur Diktaş Bulut[1*], İsmet Daşdemir[2]

[1] Doğu Karadeniz Ormancılık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Orman İşletmeciliği ve Ekonomisi Başmühendisliği, Trabzon, Türkiye
[2] Bartın Üniversitesi, Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü, Bartın, Türkiye

Makale Tarihçesi
Gönderim: 07.07.2025
Kabul: 03.11.2025
Yayım: 15.12.2025

Araştırma Makalesi

Öz − Turizm gelirleri Türkiye ekonomisine ve dolayısıyla bölgesel ekonomiye katkısı açısından önemli bir yere sahiptir. Doğu Karadeniz Bölgesine ve özellikle Trabzon iline yaz aylarında Arap ülkelerinden gelen turist sayısında belirgin bir artış gözlenmektedir. Arap turistlerin bölgesel ve il ekonomilerine olan katkılarını gelir etkisi üzerinden araştıran çalışmalar sınırlı sayıda olup, bu çalışmada Trabzon ili orman kaynaklarını rekreasyonel açıdan tercih eden Arap turistlerin harcamaları ve Trabzon il ekonomisine sağladıkları katkılar değerlendirilmiştir. Çalışmada 2021 yılı yaz sezonu içerisinde Trabzon ili orman rekreasyon alanlarını ziyaret eden 400 adet Arap turist ile anket uygulaması yapılmıştır. Turist harcamalarının birincil etkilerinin belirlenmesinde alan araştırması yöntemi kullanılmış olup, anket yapılacak Arap turistler rastgele örnekleme yöntemi ile seçilmiş ve anket uygulaması yüz yüze görüşme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ulaşım, konaklama ve diğer (yeme/içme-alış/veriş) harcamalar olmak üzere üç turisttik harcama kalemine yönelik elde edilen birincil veriler tanımlayıcı istatistikler (yüzde ve aritmetik ortalama) ile değerlendirilmiştir. Anketlerden elde edilen birincil verilerin ortalaması alınarak ve yıllık turist sayısı ile çarpılarak doğrudan gelir hesaplanmış ve turizmin birincil ekonomik etkisi değerlendirilmiştir. Çalışmada; turistlerin kişi başına günlük ortalama ulaşım harcaması 200 Amerikan doları, konaklama harcaması 85 Amerikan doları, diğer harcamalar 43 Amerikan doları olarak hesaplanmıştır. Trabzon ili için 2021 yılı kişi başına Arap turizm geliri 328 Amerikan doları hesaplanmış olup, Arap turistlerin Trabzon iline olan birincil ekonomik etkisi 328 milyon Amerikan doları olarak gerçekleşmiştir. Çalışma ile Arap turistlerin Trabzon ili ekonomisine önemli katkılar sağladığı ve orman kaynaklarının rasyonel kullanımı, ziyaretçi memnuniyetinin sağlanması ve turizm gelirlerinin artırılması noktasında daha kapsamlı planlamalara ve kurumlar arası iş birliğine ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler − *Arap turistler, orman rekreasyonu, turizm gelirleri, Trabzon*

The Economic Impacts of Arab Tourists Using Forest Recreation Areas in Trabzon Province

[1*] Eastern Black Sea Forestry Research Institute, Department of Forest Enterprise and Economy, Trabzon, Türkiye
[2] Bartın University, Faculty of Forestry, Department of Forest Engineering, Bartın, Türkiye

Article History
Received: 07.07.2025
Accepted: 03.11.2025
Published: 15.12.2025

Research Article

Abstract − Tourism revenues hold a significant place in terms of their contribution to the Turkish economy and, consequently, to regional economies. In recent years, a noticeable increase has been observed in the number of tourists arriving from Arab countries to the Eastern Black Sea Region, particularly to Trabzon, during the summer season. Studies that examine the contribution of Arab tourists to regional and local economies through income effects remain limited. This study evaluates the expenditures of Arab tourists who prefer the forest resources of Trabzon for recreational purposes and their contributions to the provincial economy. A survey was conducted with 400 Arab tourists visiting forest recreation areas in Trabzon during the summer season of 2021. The field survey method was employed to identify the primary effects of tourist expenditures. Tourists were selected through random sampling, and data collection was carried out via face-to-face interviews. Primary data on three categories of tourist expenditures transportation, accommodation, and other (food, beverage, and shopping) were analyzed using descriptive statistics (percentage and arithmetic mean). Direct income was calculated by multiplying the average expenditure obtained from the surveys by the annual number of tourists, thus assessing the primary economic impact of tourism. Findings revealed that the average per capita daily expenditures amounted to 200 USD for transportation, 85 USD for accommodation, and 43 USD for other expenses. Accordingly, the per capita tourism revenue from Arab tourists in Trabzon was estimated at 328 USD for 2021, with a total primary economic impact of 328 million USD. The results indicate that Arab tourists make a substantial contribution to Trabzon's economy, and highlight the need for more comprehensive planning and inter-institutional cooperation to ensure the rational use of forest resources, improve visitor satisfaction, and enhance tourism revenues.

Keywords − *Arab tourists, forest recreation, tourism revenues. Trabzon*

[1] nurdiktasbulut@ogm.gov.tr
[2] idasdemir@bartin.edu.tr
*Sorumlu Yazar / Corresponding Author

1. Giriş

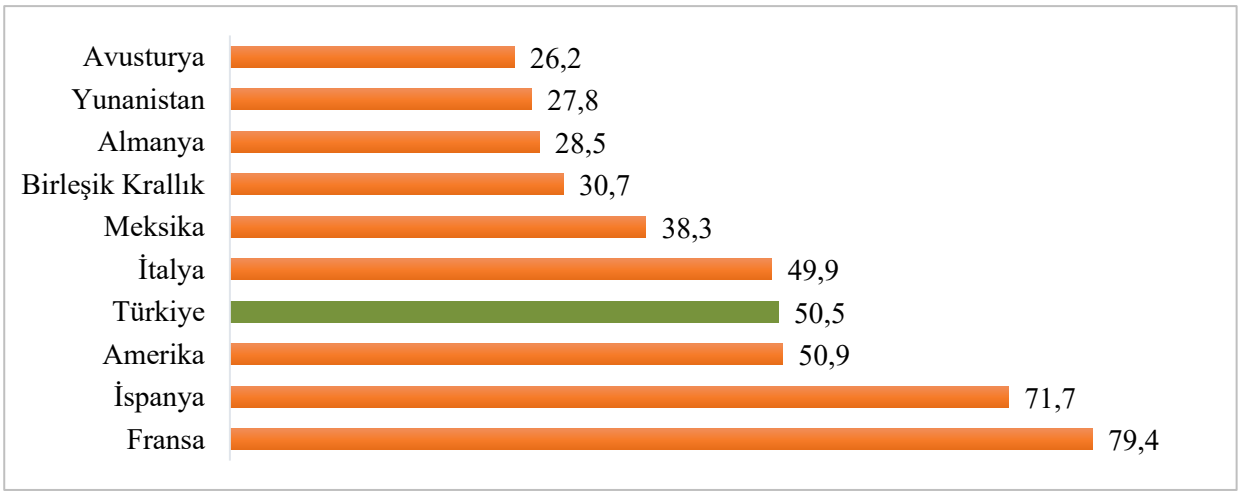
Turizm ekonomik, sosyal, demografik, teknolojik ve siyasal değişimler sonucunda dünyanın en hızlı gelişen sektörlerinden biri konumundadır (Kuvan, 2003). Küresel turizm gayri safi yurtiçi hasılaya (GSYİH) katkısı, istihdam yaratma, döviz gelirleri, ödemeler dengesi, bölgeler arası gelişme, altyapı geliştirme ve yatırım fırsatları gibi çeşitli şekillerde ülke/bölge ekonomilerini olumlu yönde etkileyen öncü bir sektör (Turhal, 2005; Sağlık, 2011; Bahar ve Kozak, 2013; SESRIC, 2024) olup, bölgelerarası gelişmişlik farklılıkların giderilmesinde önemli bir politika aracıdır (Baykul ve Maden, 2017). Türkiye'nin 2008-2018 dönemine ait 10 yıllık turizm gelirleri, dış ticaret açığı (DTA), turizm gelirlerinin DTA'yı kapama payı, turizm gelirlerinin GSYİH'ya oranı ve turizm gelirlerinin ihracata oranı Tablo 1'de verilmiştir. Buna göre turizm gelirlerinin ülke ekonomisine olan katkısının önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 1
Turizm gelirleri ve ekonomik göstergeleri*

Yıllar	Turizm Geliri ($)	Dış Ticaret Açığı-DTA ($)	Turizm Gelirinin DTA'yı Kapama Payı (%)	Turizm Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı (%)	Turizm Gelirlerinin İhracata Oranı (%)
2008	30.979.979	69.936.378	44,30	3,4	16,6
2009	32.006.149	38.785.809	82,52	4,1	20,8
2010	33.027.943	71.661.113	46,09	3,4	18,3
2011	36.151.328	105.934.807	34,13	3,6	20,8
2012	36.776.645	84.066.659	43,75	3,7	19,2
2013	32.308.991	99.858.613	32,35	3,9	21,3
2014	34.305.903	84.508.918	40,59	4,3	21,8
2015	31.464.777	63.268.398	49.73	6,2	21,9
2016	22.107.440	55.995.686	39.48	2,6	15,5
2017	26.283.656	76.736.291	34.25	3,1	16,7

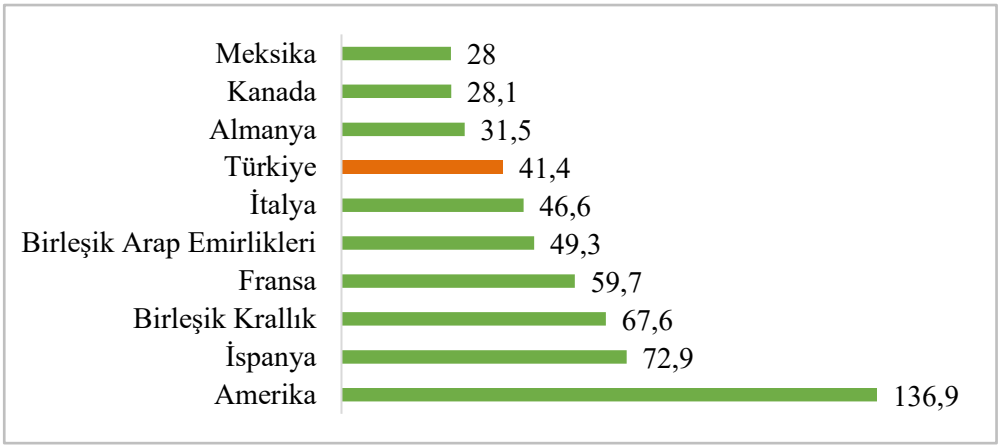
*TÜRSAB, 2024. https://www.tursab.org.tr/turizm-geliri/yillara-gore-turkiye-turizm-geliri https://www.tursab.org.tr/turizm-geliri/ithalat-ihracat-icindeki-payi-2022

Dünyada turizm hızla gelişme gösterirken, Türkiye'de gerek ekonomi politikaları kapsamında gerekse mikro bazda turizm sektörü çok hızlı bir büyüme göstermektedir. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) raporuna göre Fransa, İspanya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Türkiye ve İtalya 2022 yılında küresel varışların yaklaşık üçte birini (%31,6) oluşturarak önde gelen uluslararası turist destinasyonları olarak ortaya çıkmıştır (Şekil 1).

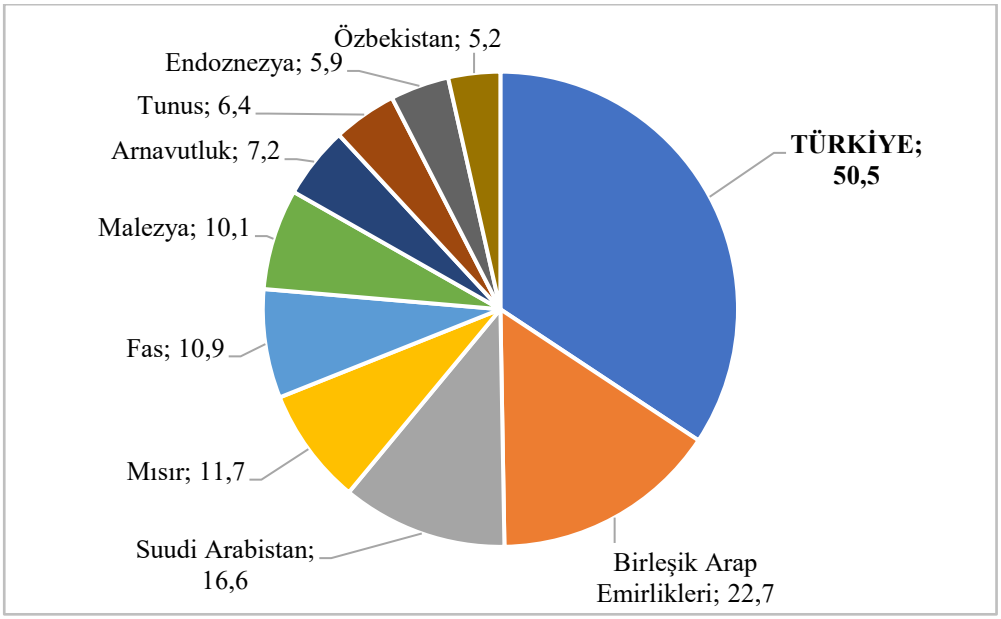
Şekil 1. Dünyanın ilk 10 destinasyonu (Milyon varış, 2022)*
*: UNWTO Küresel Turizm Gösterge Paneli, https://www.unwto.org/tourism-data/un-tourism-tourism-dashboard

Uluslararası turizm gelirleri incelendiğinde ise, ABD, İspanya ve Birleşik Krallık, 2022 yılında küresel gelirlerin %25'ini oluşturarak en çok uluslararası turizm geliri elde eden ülkeler olarak öne çıkmış olup, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT/OIC) üyesi olan Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin de aralarında bulunduğu on ülke, söz konusu yıl boyunca tüm uluslararası turizm gelirlerinin %51'ini almıştır (Şekil 2).

Şekil 2. Dünyanın en büyük 10 uluslararası turizm geliri (Milyar ABD Doları, 2022)*
*: UNWTO Küresel Turizm Gösterge Paneli, https://www.unwto.org/tourism-data/un-tourism-tourism-dashboard

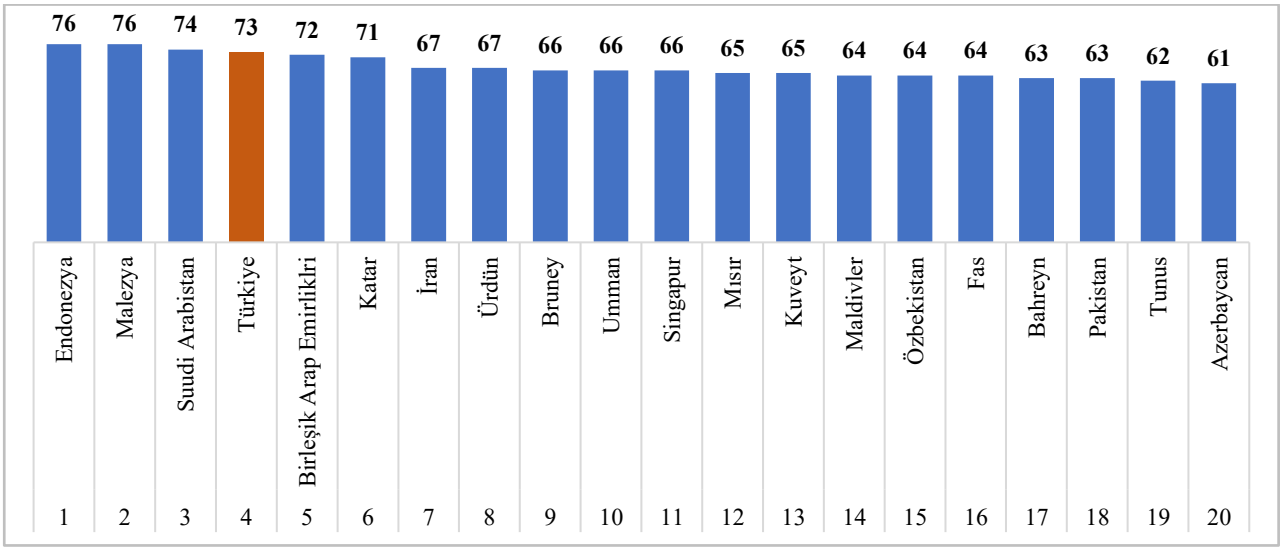
Turizmde Arap pazarı son dönemde dünyada ve Türkiye'de yükselişe geçmiştir. Ülkemizde birçok il yükselen Arap turizminden ve Türkiye'nin Arap dünyasındaki popülaritesinden payını almaktadır (Tekin ve Demirel, 2018). İİT/OIC farklı jeopolitik, ekonomik ve kültürel geçmişlere sahip 57 üye ülkeden oluşmaktadır. Turizm gelirleri, İİT üye ülkelerinden birkaçında yoğunlaşmaktadır. Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Mısır ve Fas İİT bölgesine gelen toplam uluslararası turist sayısının %50'sini oluştururken, ilk 10 İİT ülkesi 2022'de gelen toplam turist sayısının %66'sını oluşturmuştur (Şekil 3).

Şekil 3. Uluslararası turist varışlarında en yüksek performans gösteren İİT ülkeleri (Milyon varış, 2022)*/**
*: *UNWTO Küresel Turizm Gösterge Paneli, 2024. https://www.unwto.org/tourism-data/un-tourism-tourism-dashboard*
**: *SESRIC OIC Stat Database, https://www.sesric.org/oicstat.php*

Bazı uluslararası kuruluşlar (Thomson Reuters, DinarStandard ve MasterCard-CrescentRating vb.) her yıl Global Müslüman Seyahat Endeksi (GMTI) Raporu yayınlamaktadır. Bu raporlar genel olarak bir destinasyonun Müslüman turistlerin kendilerine özgü ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına sahip oldukları

üstünlükleri ve zayıflıkları çeşitli kriterler (Erişim %10; İletişim %20; Çevre %30; Hizmetler %40) kapsamında puanlamak suretiyle ortaya koymaktadır. Ülkeler almış oldukları puanlara göre sıralanarak endeks oluşturulmaktadır (Göral, 2017). GMTI'ye göre Türkiye, 2023 yılında Endonezya, Malezya ve Suudi Arabistan'dan sonra 4. sırada yer almıştır (GMTI, 2024) (Şekil 4). GMTI 2024 raporunda; 2028 yılına kadar Müslüman seyahat pazarının önemli ölçüde büyümesi ve Müslümanların uluslararası varışlarının 230 milyona ulaşması beklendiği belirtilerek, büyüyen pazarın ekonomik etkisinin 225 milyar ABD dolarına ulaşacağı öngörülmektedir.

Şekil 4. GMTI 2024 yılı ülke sıralaması (GMTI, 2024)

Uluslararası turistler ev sahibi ülkelerde para harcayarak döviz girişi sağlamakta (SESRIC, 2024) ve konaklama, gezi-eğlence, yeme-içme, ulaşım alış-veriş, hediyelik eşya gibi gereksinimlerini karşılamak amacıyla yaptıkları harcamalar ilgili bölgenin gelirini artırmaktadırlar (Bahat ve Kozak, 2013). Turizm gelirlerini oluşturan turist harcamalarının bölgesel kalkınmaya olan etkisi önemlidir (Kızıldemir ve Sarıışık, 2018). Turistik harcamaların ülke/bölge ekonomisine üç çeşit gelir etkisi vardır. Bunlar; doğrudan, dolaylı ve uyarılmış gelir etkileridir. Turistlerin gittikleri bölgedeki oteller, restoranlar, alış-veriş merkezleri vb. yerlerden bir turizm ürününü satın almasından kaynaklanan ve doğrudan harcama yapmaları sonucunda elde edilen gelir "birincil doğrudan gelir" (Bahar ve Kozak, 2013) olarak tanımlanmakta ve turizmin birincil ekonomik etkisini (Frechtling, 1994; Uşaklı ve Ünlüönen, 2015) oluşturmaktadır. Turizm işletmelerinin turist gelirlerini diğer sektörlerden mal ve hizmet almak için kullanmaları ile elde edilen gelir "dolaylı gelir" ve doğrudan veya dolaylı olarak turizmden kazanç sağlayan işletmelerde çalışan kişilerin yaptıkları harcamalar sonucunda oluşan gelir ise "uyarılmış gelir" olmakta ve turizmin ikincil ekonomik etkisini yaratmaktadır (Uşaklı ve Ünlüönen, 2015). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) raporuna göre ise, Türkiye'yi 2020, 2021, 2022, 2023 yıllarında sırasıyla 12,73; 24,71; 44,56 ve 49, 21 milyon yabancı turist ziyaret etmiş olup, turizm gelirleri ise sırasıyla 14,82; 30,17; 46,48 ve 54,32 milyar ABD $ olarak gerçekleşmiştir. TÜİK'in turizm istatistiklerinden derlenen bilgilere göre Arap ülkelerinden gelen turist sayısı ise 2020, 2021, 2022 ve 2023 yılları itibariyle sırasıyla 1,42; 2,99; 5,01 ve 4,82 milyon kişi civarındadır (TÜİK, 2024).

İİT üyesi ülkeler sürdürülebilir bir uluslararası turizm sektörünün geliştirilmesi için yüksek bir potansiyele sahiptir (GMTI, 2024). Türkiye ise Arap Dünyası ile olan kültürel, tarihi ve coğrafi yakınlığının yanı sıra, gelişmiş turizm altyapısı, dinamik ekonomisi, kentleşmiş nüfus yapısı, yaygın KOBİ ağı sayesinde bölgedeki diğer ülkelere kıyasla ve özellikle turizm açısından daha avantajlı durumdadır (Çeken vd., 2018; Mengü, 2012). Türkiye'de Arap turistlerce öncelikli olarak tercih edilen bölge Doğu Karadeniz Bölgesidir. Doğaya dayalı turizm ve alışveriş turizmi gibi alternatif turizm türlerinin (Düzgün ve Ödemiş, 2020) Arap turistlerce ön plana çıkması nedeniyle Trabzon ili, zengin orman kaynakları ve tarihi ve kültürel değerleri ile rekreasyonel

turizm açısından cazibe merkezi haline gelmiştir (Diktaş Bulut ve Daşdemir, 2022). Trabzon'un sahip olduğu milli park, tabiat parkları, orman parkları ve turizm merkezlerinde Arap turistlerce yoğun kullanımlar gerçekleşmektedir. İlde özellikle yaz aylarında orman rekreasyon alanlarında çok yoğun Arap turist hareketliliği yaşanmaktadır. Nitekim söz konusu bu hareketlilik Trabzon'un uluslararası ölçekte tanınırlığını artırmakla birlikte özellikle yaz aylarında il ekonomisini de önemli ölçüde canlandırmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde rekreasyonel turizm amacıyla orman kaynaklarını tercih eden Arap turistlerin Trabzon il ekonomisine katkıları oldukça önemlidir.

Konunun önemine istinaden 11. Kalkınma Planı (2019-2023) Ormancılık ve Orman Ürünleri Çalışma Grubu Raporunda; odun dışı orman ürünlerinin sürdürülebilir yönetimi için gerekli biyolojik, ekolojik, ekonomik ve sosyal araştırmaların öncelikle ele alınmasının önemi vurgulanmakta olup, ormanların ve korunan alanların ekolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel çok yönlü faydalarının (odun ve odun dışı orman ürünleri, sosyo-kültürel faydalanmalar, koruyucu ve çevresel fonksiyonlar, yöre halkının yaşam şartlarının iyileştirilmesine katkı vb.) yerel, ülkesel ve küresel düzeylerde sürdürülebilir olarak sağlanması, hakça paylaşımı ve toplum yararına sunulması stratejik amacı yer almaktadır (OÇGR, 2018). Benzer şekilde, Orman Genel Müdürlüğü Türkiye Ulusal Ormancılık Programında (2004-2023); orman kaynaklarından faydalanma ile ilgili eylemler bölümünde; hızla kentleşen ve değişen toplumun ormanların sosyal ve kültürel hizmetleri (rekreasyon, kent ormanları, ekoturizm, peyzaj, avcılık, sportif balıkçılık vb.) ile ilgili talep ve beklentiler ile bu hizmetlerin yerel ve ülke ekonomilerine potansiyel katkıları konusunda envanter, araştırma, değerlendirme çalışmalarının gerçekleştirilmesi stratejisi bulunmaktadır (TUOP, 2004). Söz konusu hedef ve stratejiler doğrultusunda, bu çalışma Arap ülkelerinden rekreasyonel turizm amacıyla Trabzon iline gelen ve orman kaynaklarını kullanan turistleri kapsamaktadır. Arap turistlerin bölgesel ve il ekonomilerine olan katkılarını gelir etkisi üzerinden araştıran çalışmalar sınırlı sayıda olup, bu çalışma ile Trabzon ili orman rekreasyon alanlarını kullanan Arap turistlerin turizm harcamalarının belirlenmesi ve il ekonomisine olan katkılarının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Materyal

2.1.1. Çalışma Alanı

Çalışma alanı Trabzon İlindeki Altındere Vadisi Milli Parkı, Çal-Camili, Çamburnu, Görnek, Uzungöl ve Kayabaşı Tabiat Parkı, Erikbeli, Sazalan, Sertkaya ve Tilkibeli orman parkları olmak üzere 10 adet orman rekreasyon alanını (Şekil 5) ziyaret eden Arap turistleri kapsamaktadır.

Şekil 5. Çalışma alanı (OGM, 2024; TOB, 2024)

2.1.2. Çalışma Verileri

Arap ülkelerinden gelen turistlere yönelik anket uygulaması ile çalışmanın birincil verileri sağlanmıştır. Anket uygulaması ile Arap turistlerin harcamalarına yönelik bilgiler elde edilmiştir. Çalışmanın ikincil verilerini ise TÜİK, TÜRSAB, UNWTO, seyahat acentaları gibi kamu kurumu ve organizasyonlardan elde edilen bilgiler oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında ankete katılan Arap turistlerin 88'i Kuveyt, 78'i Ürdün, 65'i Birleşik Arap Emirlikleri, 56'sı Umman, 46'sı Irak, 35'i Bahreyn, 21'i Katar ve 11'i Suudi Arabistan'dan gelmiştir.

2.2. Yöntem

2.2.1. Verilerin Elde Edilmesi

Trabzon ili orman kaynaklarını rekreasyonel turizm amaçlı kullanan Arap turistlere yönelik Arapça, Farsça ve İngilizce dillerinde hazırlanmıştır. Arap turistlerin Trabzon ilini ziyaretleri sırasında yapmış oldukları ulaşım, konaklama, diğer (yeme/içme-alış/veriş) harcamalara ait bilgilere açık uçlu sorularla ulaşılmaya çalışılmıştır. Anket yapılacak Arap turistler rastgele örnekleme yöntemi ile seçilmiş ve anket uygulaması yüz yüze görüşme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Anket uygulamaları 2021 yılının yaz sezonunda ve Altındere Vadisi Milli Parkı, Çal-Camili, Çamburnu, Görnek, Uzungöl ve Kayabaşı Tabiat Parkı, Erikbeli, Sazalan, Sertkaya ve Tilkibeli orman parklarında, her alanda eşit sayıda (40 ziyaretçi) olmak üzere anket uygulaması esnasında fiili olarak alanda bulunan Arap turistler ile yapılmıştır. Harcama kalemlerine ait sorular öncelikle 30 turist ile ön anket uygulaması yapılarak test edilmiş olup, ön anket ile elde edilen veriler değerlendirmelere katılmamıştır.

Anket uygulanacak örnek büyüklüğünü belirlemek için sınırlı toplumlarda örneklem büyüklüğünü veren aşağıdaki Formül (1) (Daniel ve Terrell, 1995; Daşdemir, 2019) kullanılmıştır;

$$n \geq \frac{NxZ^2xpxq}{NxD^2+Z^2xpxq} \quad (1)$$

Formülde; n: Örnek büyüklüğünü, N: Toplum büyüklüğünü, Z: Güven katsayısını (1,96), p: Ölçülmek istenen özelliğin ana kütlede bulunma oranı, q: Ölçülmek istenen özelliğin ana kütlede bulunmama oranı (q=1-p=0,5), D: Örnekleme hatasını (0,05) göstermektedir. TÜİK istatistiklerinden derlenen bilgilere göre 2017-2021 yılları arasında Türkiye'ye Arap ülkelerinden gelen yabancı turist sayısı ortalama 3,6 milyon kişi olup, Trabzon iline gelen Arap turist sayısı başka bir ifade ile "N" büyüklüğü bir milyon kişi olarak alınmıştır. Yukarıdaki formülle örnek büyüklüğü 384 kişi hesaplanmış olmakla birlikte, bu çalışmada 400 adet Arap turiste anket uygulanmıştır.

2.2.2 Verilerin Değerlendirilmesi

Çalışmada turist harcamalarının birincil etkilerinin belirlenmesinde en yaygın yöntem olan "alan araştırması yöntemi" kullanılmıştır. Bu yöntemin esası ülkeye veya bölgeye giriş/çıkış yapan turistlere yapılan anketlere dayanılarak turistik harcamaların belirlenmesi ve bu şekilde belirlenen birincil verilerin ortalaması alınarak ve ana kütle ile çarpılarak toplam turist harcama miktarının bulunmasıdır (Uşaklı ve Ünlüönen, 2015; Bahar ve Kozak, 2013). Bu çalışmada alan araştırması yüz yüze anket uygulaması şeklinde yapılmış olup, ulaşım, konaklama, diğer (yeme/içme-alış/veriş) harcamalar olmak üzere üç turisttik harcama kalemine yönelik birincil veriler elde edilmiştir. Anketlerden elde edilen birincil verinin ortalaması alınarak ve ana kütle (yıllık turist sayısı) ile çarpılarak (Uşaklı ve Ünlüönen, 2015; Bahar ve Kozak, 2013) toplam turist harcama miktarı (doğrudan gelir) hesaplanmış ve turizmin birincil ekonomik etkisi (Uşaklı ve Ünlüönen, 2015) değerlendirilmiştir. Arap turistler orman rekreasyon alanlarına ulaşım için genellikle araç kiralamayı tercih etmektedir. Bu nedenle Arap turistlerin Trabzon'a varış ve gidişlere ait ulaşım harcamaları anket yoluyla elde edilmiş olup, Trabzon içindeki ulaşım harcamaları ise seyahat acentası ve araç kiralama firması olmak üzere

sekiz firmadan yapılandırılmış görüşme yöntemiyle alınan ortalama fiyatlara göre belirlenmiştir. Arap turistler Trabzon'a varış ve ülkelerine dönüşte ağırlıklı olarak kendi ülkelerinin havayollarını kullandıkları için ulaşım harcamaları yalnızca Trabzon'da yaptıkları ulaşım harcamaları (araç kiralama bedelleri) dikkate alınarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada, harcama kalemlerine ait veriler ABD $'ı olarak elde edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası istatistiklerine göre 2021 yılı yaz sezonunda ortalama ABD $/TRY; Haziran 8,67 TL, Temmuz 8,60 TL, Ağustos 8,46 TL ve üç aylık ortalama kur ise 8,58 TL'dir (TCMB, 2021).

3. Bulgular

3.1. Arap Turistlerin Genel Özellikleri

Ankete katılan Arap turistlerin 176'sı kadın ve 224'ü ise erkektir (Tablo 2).

Tablo 2
Arap turistlerin cinsiyete göre dağılımı

Ülke	Kadın		Erkek	
	Sayı	%	Sayı	%
Kuveyt	32	36,4	56	63,6
Ürdün	33	42,3	45	57,7
Birleşik Arap Emirlikleri	32	49,2	66	50,8
Umman	24	42,9	32	57,1
Irak	21	45,7	25	54,3
Bahreyn	14	40,0	21	60,0
Katar	15	71,4	6	28,6
Suudi Arabistan	5	45,5	6	54,5

Rekreasyonel turizm amaçlı orman rekreasyon alanlarında bulunan Arap turistlerin grup büyüklüğü ortalama 7,5 kişi olup, 400 adet turist grubundaki toplam Arap turist sayısı 2.983 kişidir (Tablo 3).

Tablo 3
Arap turistlerin ülkelere göre ortalama grup büyüklüğü

Grup büyüklüğü ortalaması (kişi/grup)	Ülkeler							
	Kuveyt	Ürdün	Birleşik Arap Emirlikleri	Umman	Irak	Bahreyn	Katar	Suudi Arabistan
	6,1	9,6	8,3	5,6	9,3	5,9	7,1	5,6
Genel ortalama	7,5							
Grup büyüklüğü	2.983*							

*: *Ankete katılan turistlerin grup büyüklüklerinin toplanması ile hesaplanmıştır.*

Arap turistlerin Trabzon'da konaklama süreleri incelendiğinde; deneklerin %15,3'ü 1-5 gün, %43'ü 6-10 gün, %26,5'i 11-15 gün, %8,'ü 16-20 gün, %4,3'ü 21-30 gün ve %2,8'i ise 31 günden fazla konaklayacaklarını belirtmişlerdir (Tablo 4).

Tablo 4
Arap turistlerin Trabzon'da konaklama süreleri

Ülke	Konaklama süresi (Sayı/%/Gün)											
	1-5 Gün sayısı	%	6-10 Gün sayısı	%	11-15 Gün sayısı	%	16-20 Gün sayısı	%	21-30 Gün sayısı	%	31+ Gün sayısı	%
Kuveyt	14	15,9	36	40,9	18	20,5	11	12,5	5	2,7	4	4,5
Ürdün	23	29,5	23	29,5	29	37,2	2	2,6	0	0	1	1,3
Birleşik Arap Emirlikleri	1	1,5	34	52,3	15	23,1	10	15,4	5	7,7	0	0
Umman	9	16,1	23	41,1	13	23,2	6	10,7	3	5,4	2	3,6
Irak	7	15,2	19	41,3	15	32,6	4	8,7	0	0	1	2,2
Bahreyn	5	14,3	18	51,4	11	31,4	0	0	1	2,9	0	0
Katar	1	4,8	13	61,9	5	23,8	0	0	2	9,5	0	0
Suudi Arabistan	1	9,1	6	54,5	0	0	0	0	1	9,1	3	27,3
Toplam (%)	61	15,3	172	43,0	106	26,5	33	8,3	17	4,3	11	2,8

3.2. Turistlik Harcama Kalemleri

Ankete katılan Arap turistlerin Trabzon'a varış ve ülkelerine dönüşte ulaşım harcaması kişi başına ortalama 500 ABD $ ve grup başına ortalama ulaşım harcaması 3.834 ABD $'dır. Trabzon'a varış ve ülkelerine gidişte ortalama ulaşım harcaması en yüksek olan ülke Bahreyn, en düşük olan ise Irak'tır.

Trabzon'da faaliyet gösteren turizm acentaları ve araç kiralama firmalarından elde edilen verilere göre Arap turistlerin grup büyüklüğüne bağlı olarak günlük araç kiralama bedelleri 110 ile 320 ABD $ olarak değişmekte olup, günlük ortalama ulaşım harcamaları (araç kiralama) 200 ABD $'dır.

Tablo 5
Kişi ve grup başına düşen ulaşım harcaması (ABD $)

Trabzon'a Geliş Çift Yönlü Ulaşım Harcaması	Kişi (kişi/gün)			Grup (grup/gün)		
Ülke	Minimum	Maksimum	Ortalama	Minimum	Maksimum	Ortalama
Kuveyt	120	1.260	531	480	11.000	3.251
Ürdün	100	959	430	600	16.074	4.558
Birleşik Arap Emirlikleri	84	2.500	445	408	17.500	3.874
Umman	225	1.800	550	792	27.000	3.526
Irak	100	1.000	428	710	11.880	4.176
Bahreyn	120	1.100	619	600	8.800	3.644
Katar	270	1.350	598	1.500	13.500	4.296
Suudi Arabistan	360	700	556	1.000	4.900	3.001
Genel Ortalama			500			3.834
Trabzon'da ulaşım harcaması (araç kiralama) (grup/gün)				110	320	200

Tablo 6, Arap turistlerin kişi ve grup başına günlük ortalama konaklama harcamaları konaklama türü ve yerine göre değişmekle birlikte, kişi başına günlük ortalama konaklama harcaması 85 ABD $ ve grup başına günlük ortalama konaklama harcaması 630 ABD $'dır. Günlük kişi başı konaklama harcamasının en yüksek olduğu ülke Katar, en düşük ise Irak'tır.

Tablo 6
Kişi ve grup başına düşen günlük konaklama harcaması (ABD $)

Harcama Kalemi Konaklama	Kişi (kişi/gün)			Grup (grup/gün)		
Ülke	Minimum	Maksimum	Ortalama	Minimum	Maksimum	Ortalama
Kuveyt	12	830	95	54	4.150	590
Ürdün	25	409	86	52	6.135	881
Birleşik Arap Emirlikleri	15	500	91	90	6.720	741
Umman	15	500	77	48	3.500	466
Irak	12	100	52	60	1.600	532
Bahreyn	24	700	86	54	2.100	431
Katar	15	928	108	64	2.016	563
Suudi Arabistan	12	300	102	72	1.800	526
Genel Ortalama		85			630	

Ülkelere göre yeme-içme/alış-veriş gibi diğer harcamalar incelendiğinde; kişi başına günlük ortalama diğer harcamalar 43 ABD $, grup başına günlük ortalama diğer harcamalar 308 ABD $'dır (Tablo 7).

Tablo 7
Kişi ve grup başına düşen diğer (yeme-içme/alış-veriş) harcamalar (ABD $)

Harcama Kalemi Diğer (yeme-içme/alış-veriş)	Kişi (kişi/gün)			Grup (grup/gün)		
Ülke	Minimum	Maksimum	Ortalama	Minimum	Maksimum	Ortalama
Kuveyt	12	365	52	60	1.800	301
Ürdün	12	120	41	24	1.008	351
Birleşik Arap Emirlikleri	11	120	43	60	1.008	340
Umman	15	400	46	30	3.600	307
Irak	12	70	31	40	1.000	310
Bahreyn	18	80	41	30	1.005	243
Katar	12	68	33	48	420	220
Suudi Arabistan	20	120	43	90	600	227
Genel Ortalama	43			308		

3.3. Arap Turizm Geliri ve Birincil Ekonomik Etki

Arap turistlerin üç harcama kalemine ilişkin kişi ve grup başına düşen günlük ortalama turist harcamaları sırasıyla 328 ABD $ ve 1.137 ABD $'dır. Başka bir ifade ile Trabzon ili için 2021 yılı kişi başı ortalama Arap turizm geliri 328 ABD $ seviyesindedir (Tablo 8).

Tablo 8
Ülkeler itibariyle kişi ve grup başına düşen ortalama turist harcamaları (doğrudan gelir)

Tüm harcama kalemleri Ulaşım* + Konaklama + Diğer (yeme-içme/alış-veriş) Ülke	Kişi (kişi/gün) Ort.	Grup (grup/gün)** Ort.
Kuveyt	347	1.091
Ürdün	327	1.432
Birleşik Arap Emirlikleri	333	1.280
Umman	323	973
Irak	283	1.041
Bahreyn	326	874
Katar	341	983
Suudi Arabistan	345	953
Genel Ortalama	328	1.137

*: *Trabzon'da yapılan ulaşım harcaması*

Harcama kalemleri içerisinde ulaşım harcaması %61, konaklama %26 ve diğer harcamalar ise %13 oranındadır. Arap turizmin Trabzon iline olan birincil ekonomik etkisi 2021 yılı için günlük 328 milyon ABD $ olarak hesaplanmıştır (Tablo 9).

Tablo 9
Arap turistlerin Trabzon iline olan birincil ekonomik etkileri (2021 yılı-ABD $)

Toplam Turist Sayısı (kişi)	Harcama Kalemleri Ortalama Harcama (Doğrudan Gelir) (kişi/gün)			Harcama Kalemlerine Göre Birincil Ekonomik Etki (ABD $/gün)			Toplam Birincil Ekonomik Etki (ABD $/gün)
(a)	Ulaşım* (b)	Konaklama geliri (c)	Diğer (yeme-içme/ alış-veriş) (d)	Ulaşım (e=axb)	Konaklama (f=axc)	Diğer (g=axd)	h= e+f+g
1.000.000	200	85	43				
Harcama Kalemleri Yüzdesi (%)	61	26	13	200.000.000	85.000.000	43.000.000	328.000.000

*: *Trabzon'da yapılan ulaşım harcaması*

4. Tartışma ve Sonuçlar

Bu çalışma, Arap ülkelerinden gelerek rekreasyon amaçlı orman kaynaklarını kullanan Arap turistlerin harcamalarının (doğrudan gelir) ve Trabzon ili ekonomisine olan birincil ekonomik etkisinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

Arap turistlerin orman rekreasyon alanlarındaki grup büyüklükleri ortalama 7,5 kişidir. Bu durumdan hareketle Arap turistlerin orman rekreasyon alanlarını kalabalık gruplar halinde ziyaret ettikleri (Diktaş Bulut ve Daşdemir, 2022) söylenebilir. Ortalama grup büyüklüğü en düşük ülke Umman ve Suudi Arabistan olup, bu ülke turistlerinin küçük gruplar halinde, grup büyüklüğü en yüksek olan Ürdün ve Iraklı turistlerin ise büyük gruplar halinde seyahat eğiliminde oldukları söylenebilir. Bu durum ülkelerin ekonomik ve kültürel yapısına, seyahat alışkanlıklarına ve Trabzon İli'ne olan ulaşım olanaklarına bağlanabilir. Arap turistlerin Trabzon'da kalış süreleri %83,8 oranı ile 1-15 gün arasındadır. Literatüre bakıldığında; Bogenç (2018)'in Arap turistlerin tüketici davranışlarının belirlenmesine yönelik yaptığı çalışmasında konaklama sürelerinin %90,8 oranı ile 1-15 gün, Özgöller (2019)'in kırsal turizm kapsamında Arap turistlerin ile yaptığı çalışmasında ise %89,6 oranı

ile 1-15 gün arasında olduğu görülmektedir. Kızıldemir ve Sarıışık (2018)'in çalışmasında geceleme (konaklama) sayısı en fazla olan turistlerin Arap turistlerden oluştuğunu belirlemiştir.

Çalışmada; turistlerin ulaşım harcaması kişi başına günlük ortalama 200 ABD $, konaklama harcaması kişi başına günlük ortalama 85 ABD $, diğer harcamalar ise kişi başına günlük 43 ABD $ ve grup başına düşen bir günlük toplam harcama ise 1.137 ABD $ bulunmuştur. Trabzon'a varış ve ülkelerine gidişte ortalama ulaşım harcaması en düşük olan ülke Irak olup, bu durum Irak'ın Trabzon iline olan coğrafi yakınlığına ve ulaşım kolaylığına bağlanabilir. Özgöller (2019) çalışmasında; Arap turistlerin seyahatlerinde kişi başına toplam harcama tutarının %81 oranı ile 3.000 $'a kadar çıktığını tespit etmiştir. Kişi başına günlük ortalama konaklama harcaması en yüksek olan ülke Katar ve diğer harcamaların (yeme-içme/alış-veriş) en yüksek olduğu ülke ise Kuveyt'tir. Irak ise harcama kalemlerinin tümünde kişi başına günlük ortalama en düşük harcamayı yapan ülke durumundadır. Bu çalışmada ülkeler itibariyle tüm harcama kalemleri dahil kişi başına günlük en yüksek harcamayı yapan ülkenin Kuveyt olduğu belirlenmiştir. Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA) tarafından yapılan anketler ve araştırma sonuçlarında ise Arap ülkelerinden Bahreyn'in turistik harcamaları en yüksek olan grubu oluşturduğu tespit edilmiş (DOKA, 2015) olup, söz konusu farklılığın bu çalışmanın orman rekreasyon alanlarını kullanan turistlere yapılmış olmasından ve zamansal farklılıktan kaynaklanabileceğini söylemek olanaklıdır. Tanrıverdi ve Akyurt-Kurnaz (2018) çalışmasında, kültürlere göre satın alma davranışının değiştiğini/çeşitlendiğini belirtmiştir. Çalışmada harcama kalemleri içerisinde ulaşım sektörünün %61, konaklama sektörünün %26, yiyecek ve perakende ticaret sektörünün ise %13 paya sahip olduğu tespit edilmiştir. Boz ve Yıldırım-Saçılık, (2018) ve DOKA, (2015) çalışmalarında Körfez Araplarının, seyahat harcamaları yüksek turist grubunu oluşturduğunu, harcamalarında %54 ile uçuş masrafları başta gelirken, seyahatlerinde aktivite olarak alışveriş, yeme-içme, gezi/eğlence ve konaklamanın ilk sırada geldiğini vurgulamıştır. Tekin ve Demirel (2018) bir Arap turistin Türkiye'de yaptığı harcamanın, yabancı turistlerin ortalama olarak yaptığı harcamanın yaklaşık dört katı olduğunu belirtmektedir. Örneğin DOKA 2013 yılında bir turistin Türkiye'de ortalama 749 ABD $ harcamışken, Körfez ülkelerinden gelen bir turistin ise ortalama 3.000 ABD $ harcadığını raporlamıştır (DOKA, 2015).

Çalışma ile Trabzon ili için 2021 yılı kişi başı ortalama Arap turizm gelirinin 328 ABD $ seviyesinde olduğu belirlenmiştir. Arap turizmin Trabzon iline olan birincil ekonomik etkisi 2021 yılı için 328 milyon ABD $ olarak gerçekleşmiştir. Adana ilini kapsayan bir çalışmada, turizmin il ekonomisine katkısının 2015 yılı için 346 milyon ABD $ olduğu belirlenmiştir (Kızıdemir ve Sarıışık, 2018). TÜİK istatistiklerine göre ise Türkiye'de 2021 yılı itibariyle yabancı turistlerin kişi başı ortalama harcamaları 1.028 ABD $ ve turizm geliri 30,17 milyar ABD $ olup, 2022, 2023 ve 2024 yılları için turizm gelirleri ise sırasıyla 46,5; 54,3 ve 60,5 milyar ABD $ olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2025).

Çalışma kapsamında elde edilen ekonomik göstergeler, Trabzon orman kaynaklarının ve bu kaynakları rekreasyonel amaçlı kullanan Arap turistlerin Trabzon ili ekonomisine katkısının önemli bir noktada olduğu göstermektedir. Künü ve ark. (2015), Doğu Karadeniz Bölgesinde turizm ve bölgesel kalkınma ilişkisinin birbiriyle bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim Türkiye 2022 yılında 50,5 milyon ziyaretçi ile İİT ülkeleri arasında en çok uluslararası ziyaretçi ağırlayan ülke olmakla birlikte, 2022 yılı uluslararası turizm gelirlerinin %25'ini oluşturan ilk 10 ülke içinde 7. sırada yer almıştır (SESRIC, 2024). Çakmak ve ark. (2017) yaptıkları çalışmada Arap turistlerin diğer tüm turistlere nazaran Türkiye turizm geliri üzerinde yaklaşık 2,5 kat fazla katkısının olduğunu başka bir ifade ile Arap Müslüman ülkelerden gelen turist sayısındaki %1'lik artış karşısında turizm gelirlerinde 1,19'lu bir artış olurken, Arap olmayan ülkelerden gelen turist sayısındaki %1'lik artış karşısında turizm gelirlerinde 0,52'lik bir artışın olduğunu belirlenmiştir (Çakmak ve ark., 2017). Bu sonuçlar, Arap turistlerin harcama eğilimlerinin yüksek olduğunu ve bu nedenle turizm gelirlerinin artırılması noktasında orman rekreasyonel alan hizmetlerinde ziyaretçi memnuniyetinin esas alınması gerektiğini göstermektedir. Trabzon turizminde ve orman kaynaklarının rekreasyonel kullanımında Arap turistler önemli bir hedef kitledir. Bu açıdan değerlendirildiğinde orman kaynaklarının rasyonel kullanımı, ziyaretçi memnuniyetinin sağlanması, turizm gelirlerinin artırılması ve dolayısıyla bölge/ülke ekonomisine katkı sağlanabilmesi noktasında daha kapsamlı planlamalara ve kurumlar arası iş birliğine ihtiyaç vardır. Bu

bağlamda orman rekreasyon alanlarının planlanmasında ulaşım ve alt yapı hizmetleri için belediyeler ve il özel idaresi, bölgesel tanıtımda il kültür ve turizm müdürlüğü, konaklama, ulaşım ve seyahat rotalarının yönlendirilmesinde turizm acenteleri ve sivil toplum kuruluşları, bölge halkının sürece dahil edilebilmesinde ise kalkınma ajansları gibi paydaşlarla bölgesel düzeyde koordinasyon sağlanmalı ve ortak projeler yürütülmelidir.

Sonuç olarak; bu çalışmanın sadece Trabzon ili orman rekreasyon alanlarında yapılmış, Arap turistler özelinde turizmin doğrudan gelir ve birincil ekonomik etkisi üzerine yoğunlaşmış ve orman rekreasyon alanlarını kullanmayan Arap turistlerden sağlanan gelirin hesaplanmamış olması çalışmanın kısıtını oluşturmakla birlikte, bu çalışma Trabzon ili orman kaynaklarının Arap turistlerce rekreasyonel turizm amaçlı kullanımı sonucunda il ekonomisine olan önemli katkısına yönelik güçlü kanıtlar sunmaktadır. Bu çalışma, orman idaresi, yerel yönetimler, turizm işletmeleri ve seyahat acentalarının, Arap turistlerin harcama eğilimlerini de dikkate alan stratejilere ve eylemlere yönelmelerinin gerekliliğini göstermektedir. Bu çalışma ışığında; orman rekreasyon alanlarının bölgesel ve ülke bazında turizmin dolaylı ve uyarılmış gelirleri ve turizmin ikincil ekonomik etkisinin belirlenmesine ve Arap turizminin kırsal kalkınma ve kültürel etkileşimdeki olası etkilerine yönelik çalışmalara daha fazla ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Etik Beyanı

Güncellenen ULAKBİM TR Dizin kriterleri gereği, 2020 yılı itibariyle yapılacak makale başvurularında "etik kurul izni gerektiren çalışmalar" için ilgili izinlerin alındığına dair bir bilgilendirmenin makalede yer alması ve ilgili evrakların dergi yönetimine ibraz edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada kullanılan veriler 2019 yılına ait araştırma projesinden elde edildiği için etik kurul izni gerekmemektedir.

Teşekkür

Bu çalışmada kullanılan verilerin bir bölümü, Orman Genel Müdürlüğü 2019 yılı Araştırma İhtisas Grupları toplantısında proje olarak alınmasına karar verilen ve Doğu Karadeniz Ormancılık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü tarafından yürütülen “Arap Turistlerin Ormanlardaki Rekreasyonel Kullanım Durumu ve Beklentileri (Trabzon İli Örneği) /03.8211” adlı araştırma projesinden elde edilmiştir. İlgili projeye hazırlık aşamasında vermiş olduğu destekten dolayı Prof. Dr. Cantürk GÜMÜŞ’e teşekkür ederiz. Ayrıca bu çalışma 30-31 Ekim-01 Kasım 2024 tarihlerinde Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Orman Fakültesi’nde düzenlenen V. Ormancılıkta Sosyo-ekonomik Sorunlar Kongresinde (ORMİS-2024) sözlü sunulmuş ve özeti yayınlanmıştır.

Yazar Katkıları

Nur Diktaş Bulut araştırmayı planlamış ve yönetmiş, saha çalışmalarını koordine etmiş, metodolojiyi tasarlamış, verilerin değerlendirmesini yapmış ve makaleyi yazmıştır.

İsmet Daşdemir çalışmanın metni üzerinde okuma yapmış, makale yazımına bilimsel değerlendirmelerde ve katkılarda bulunmuştur.

Çıkar Çatışması

Yazarlar, çalışma ile ilgili herhangi bir çıkara çatışmasının bulunmadığını beyan etmektedir.

Kaynaklar

Bahar, O. ve Kozak, M., (2013). Turizm Ekonomisi. Anadolu Üniversitesi Yayın No: 2908, Açıköğretim Fakültesi Yayın No: 1865, 207 s., Eskişehir, Türkiye.

Baykul, A. ve Maden, S.I. (2017). Bölgesel kalkınma ve turizm: TR61 bölgesi üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 65-73.

Bilgiçli, İ. ve Çolaksel, M. (2019). Ortadoğu’dan Türkiye’ye gelen turistlerin tercih nedenleri üzerine bir araştırma: İstanbul örneği. *İKSAD III. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, 8-10 Mart 2019, Adana. https://www.researchgate.net/profile/Mehmet-Colaksel/publication

Bogenç, B. (2018). Trabzon'a gelen Arap turistlerin tüketici davranışlarını belirlemeye yönelik bir araştırma. (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=eWw6pNQlrcmNkfYVr53tkA&no=rDxmJmekk486BqxYzq0DOA

Boz, M. ve Yıldırım-Saçılık, M. (2018). Determination of tourist in rural tourism development in terms of travel habits: A comparative study on various tourist groups. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 8(1), 60-67.

Büyüköztürk, Ş. (2020). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum. 27. Baskı, Pegem Akademi, 224 s., Ankara, Türkiye.

Çakmak, F., Dilek, S. ve Oktay, E. (2017). An analysis of the Muslim tourist on tourism in Turkey. *I. International Halal Tourism Congress*, (pp: 1030-1040). Alanya, Türkiye.

Daniel, W. W. ve Terrell J.C. (1995). Business Statistics for Management and Economics (Seventh Edition). Houghton Mifflin Company, USA. lSBN:0-395-71671-3, 972 s.

Daşdemir, İ. (2019). Bilimsel Araştırma Yöntemleri (2. Basım). Nobel Akademik Yayıncılık ve Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., Yayın No: 1536, ISBN: 978-605-320-442-8, 210 s., Ankara, Türkiye.

Diktaş Bulut, N. ve Daşdemir, İ. (2022). Trabzon ili orman rekreasyon bölgelerini kullanan Arap turistlerin tüketici profili ve rekreasyonel talep yapısı. *Turkish Journal of Forestry*, 23(2), 116-127. https://doi.org/10.18182/tjf.1103565

DOKA, (2015). Doğu Karadeniz Bölgesi Arap turizmi: Mevcut durum ve gelişme strateji raporu. Doğu Karadeniz kalınma Ajansı, 68 s., Trabzon, Türkiye. Erişim adresi: https://www.doka.org.tr/dosyalar/editor/files/dogu-karadeniz-bolgesinde-arap-turizmi-mevcut-durum-analizi-ve-gelisme-stratejisi.pdf

Düzgün, E. ve Ödemiş, M. (2020). Arap turistlerin Doğu Karadeniz Bölgesi'ne ekonomik katkılarını belirlemeye yönelik betimsel bir araştırma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(1), 109-123. https://doi.org/10.21547/jss.617614

Frechtling, D. C. (1994). Assessing the economic impacts of travel and tourism-Introduction to travel economic impact estimation. Chapter 31 in J.R. Brent Ritchie and Charles R. Goeldner, editors, Travel, Tourism and Hospitality Research: A Handbook for Managers and Researchers, 2nd edition, John Wiley & Sons, New York.

GMTI, (2024). Mastercard-Crescentrating -Global Muslim Travel Index 2024. Adres: https://www.crescentrating.com/global-muslim-travel-index-gmti.html

Göral, R. (2017). Türkiye'nin Müslüman dostu turizm pazarı potansiyelinin sayısallaştırılmış SWOT analizi ile değerlendirilmesi. *International Journal of Turkic World Tourism Studies*, 2(1), 43-55.

Kızıldemir, Ö. ve Sarıışık, M. (2018). Turist harcamalarının bölgesel kalkınmaya ekonomik etkileri: Adana örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(2), 128-142.

Kuvan, Y. (2003). Turizm Alan ve Merkezlerinde Ormancılık ve Turizm Sektörleri Arasındaki İlişki ve Etkileşimlerin İncelenmesi (Antalya-Belek Örneği). İÜ Bilimsel Araştırma Projesi, No: 1523/16012001, 110 s., İstanbul, Türkiye.

Künü, S., Hopoğlu, S., Sökmen-Gürçam, Ö. ve Güneş, Ç. (2015). Tourism-regional development relationship: A Research on Eastern Black Sea Region. *Iğdır University, Journal of Social Sciences*, 7, 71-93.

Mengü, C. (2012). Türkiye-Arap dünyası turizm ilişkilerinde durum ve beklentiler. *Orta Doğu Analiz*, 4, 42, 102-112.

OÇGR, (2018). 11. Kalkınma Planı Ormancılık ve Orman Ürünleri Çalışma Grubu Raporu. Y. No: KB:2988, ÖİK: 770, Ankara.

OGM, (2024). Benim Ormanım, Orman Parkları, Orman Genel Müdürlüğü, Ankara, Erişim adresi: www.ogm.gov.tr

Özgöller, G. (2019). Kırsal turizm kapsamında Arap turistleri Trabzon'u ziyarete yönelten itici ve çekici faktörlerin ve tatmin düzeylerinin belirlenmesi. (Yüksek Lisans Tezi), Erişim adresi: https://acikerisim.balikesir.edu.tr/server/api/core/bitstreams/2fce8c9c-f7e9-4284-a03e-2345eb445bbf/content

Sağlık, E. (2011). *Turizm İşletmelerinin Bölge Ekonomisindeki Yeri ve Rolünün Belirlenmesi: Erzurum Ölçeğinde Bir Araştırma*. (Doktora tezi), Erişim adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

SESRIC, (2024). International Tourism in OIC Countries 2024- Empowering Smart and Sustainable Tourism for Development-, Organization of Islamic Cooperation Statistical, Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries. ISBN: 978-625-7162-24-1, Ankara, Türkiye.

SESRIC OIC Stat Database, (2024). Erişim adresi: https://www.sesric.org/oicstat.php

Tanrıverdi, A. ve Akyurt-Kurnaz, H. (2018). Cultural features in souvenir purchasing behavior: A review of souvenir shop sellers. *Journal of Travel and Tourism Research*, (13), 1-18.

Tekin, E. ve Demirel, S. K. (2018). SWOT analysis on Arabic tourism potential of Kastamonu. *I. International Journal of Turkic Word Tourism Studies*, 3(1), 14-27.

TCMB, 2021. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Erişim adresi: https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kur2021_tr.html

TOB, (2024). T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı 12. Bölge Müdürlüğü, Trabzon, Erişim adresi: https://bolge12.tarimorman.gov.tr/Menu/28/Tabiat-Parklari

TUOP, (2024). Türkiye Ulusal Ormancılık Programı (2004-2023), Ankara, Türkiye.

Turhal, S. (2005*). Trabzon İlinde Turizm Sektörünün Geliştirilmesi ve İl Ekonomisine Sağlayacağı Katkılar*. (Yayınlanmamış İl Planlama Uzmanlığı Tezi), T.C. Trabzon Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü, 81 s., Trabzon Türkiye.

TÜİK, (2025). Turizm istatistikleri. Erişim adresi: https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Egitim,-Kultur,-Spor-ve-Turizm-105

TÜRSAB, (2024). Türkiye Seyahat Acentaları Birliği, Erişim adresleri: https://www.tursab.org.tr/turizm-geliri/yillara-gore-turkiye-turizm-geliri, https://www.tursab.org.tr/turizm-geliri/ithalat-ihracat-icindeki-payi-2022

UNWTO, (2024). Global Tourism Dashboard. Erişim adresi: https://www.unwto.org/tourism-data/un-tourism-tourism-dashboard

Uşaklı, A. ve Ünlüönen, K. (2015). Turizm gelirlerinin hesaplanmasına yönelik yaklaşımlar. 16. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı, 1582-1597, Detay Yayıncılık, 12-15 Kasım 2015, Ankara, Türkiye.